

КОНЦЕПЦІЯ

позашкільної освіти та виховання

Затверджено рішенням колегії Міністерства освіти України

25.12.1997р.

Протокол №16/3-8

Наукові дослідження та педагогічна практика свідчать про динамічний і складний шлях розвитку позашкільної освіти.

Протягом XIX-XX ст. перші будинки юнацтва в Україні були відкриті з ініціативи прогресивної педагогічної громадськості й за підтримки меценатів і добродійних комісій в Ніжині, Києві, Харкові тощо.

У 1918-1920 роках значного поширення набувають дитячі клуби при комунах, народних будинках та робітничих клубах, що діють при заводах і фабриках. У 20-х роках вперше було відкрито дитячий театр, біологічну та екскурсійно-туристичну станції, перший Палац піонерів і школярів. У 30-40-х роках формується широка державна суспільна система позашкільної роботи, визначаються її основні форми і методи. Палаці піонерів і школярів, станції юних техніків, туристів, натуралістів, музичні школи, школи мистецтв були відкриті в усіх обласних і районних центрах.

Нині більш як у 2-х тисячах позашкільних закладів починають шлях до творчості біля 2 млн. дітей і підлітків.

Аналіз становлення і розвитку позашкільної роботи з дітьми та учнівською молоддю України свідчить про наявність прогресивних досягнень і позитивний вплив на творчий розвиток особистості. У процесі свого історичного розвитку позашкільна освіта і виховання набули певного досвіду, престижу і сформувались як невід'ємна частина цілісної системи освіти України.

Поряд з цим десятиріччями існувала невідповідність проблем практичної діяльності, позашкільних закладів та їх науково-теоретичного обґрунтування та забезпечення.

Концепція є першим кроком і спробою наукового осмислення розвитку позашкільної освіти та виховання і фактично відкриває простір для становлення нової галузі педагогічної науки - позашкільної педагогіки.

Актуальність реформування існуючих раніше форм і методів позашкільної роботи в якісно нову систему позашкільної освіти та виховання дітей та учнівської молоді обумовлена рядом обставин. По-перше, в умовах демократизації суспільства, переходу до ринкових відносин відбуваються значні зміни у суспільній свідомості, а тому - вагомим значення набуває погляд на особистість з позицій культурно-історичної педагогіки розвитку. По-друге, посилюється тенденція входження різних країн світу, в тому числі, української держави, до нової ступені цивілізації, науково-технічного та соціального прогресу. У цьому зв'язку актуалізується необхідність виховання особистості творчого типу, здатної до сприйняття інноваційних процесів у суспільстві, використання і впровадження нових технологій. По-третє, в сучасних умовах культурно-освітні, інформаційні, дозвілєво-розважальні послуги користуються усе більшим попитом і у дітей, і у батьків.

Це вимагає концептуального визначення місця і специфіки позашкільної освіти та виховання у цілісній системі всебічного і гармонійного розвитку національної свідомості особистості в соціально-педагогічних умовах її життєдіяльності, а також додаткових заходів щодо збереження існуючої мережі позашкільних закладів як бази позашкільної освіти та виховання, що можливо за умови:

- державної підтримки їх діяльності;
- реформування змісту, форм і методів позашкільного навчально-виховного процесу;
- об'єднання зусиль органів місцевої влади, різних міністерств і відомств, творчих, громадських організацій у створенні умов у цих закладах для творчого зростання особистості;
- залучення сім'ї до співпраці у вихованні та творчому розвитку дітей і учнівської молоді тощо.

Необхідність Концепції підкріплена правом кожної людини на вільний розвиток особистості (Конституція України, ст.23), правом дитини на відпочинок, дозвілля, всебічну участь у культурному і творчому житті, надання відповідних можливостей для творчої діяльності (Конвенція про права дитини, ратифікована Верховною Радою України 27 лютого 1991 року) та завданням освіти по забезпеченню повного розвитку людської особистості і її права вільно брати участь у культурному житті суспільства, втішатись мистецтвом, брати участь у наукових програмах і користуватися її благами (Міжнародна хартія прав людини, ст.26, 27).

Сутність, мета, завдання позашкільної освіти та виховання

В нових умовах ринкових відносин, соціальних та економічних реформ, демократизації суспільства та гуманітаризації освіти підвищився попит підлітків та їх батьків на додаткові освітні послуги, які можуть бути задоволені в результаті використання соціально-педагогічних можливостей позашкільної освіти та виховання.

Сутність позашкільної освіти та виховання як складової частини системи освіти України визначають специфічні умови її функціонування, а саме: диференційованість, динамічність, гнучкість, мобільність, варіативність, доступність тощо.

Позашкільна освіта та виховання - процес безперервний. Він не має фіксованих термінів завершення і послідовно перехилить із однієї стадії у другу від створення умов, сприятливих для творчої діяльності дітей та підлітків, до забезпечення їх співробітництва у творчому процесі та самостійної творчості, яка і формує потребу особистості у подальшому творчому сприйнятті світу.

Зміст позашкільної освіти та виховання у порівнянні з базовою і професійною освітою ґрунтується на інших засадах. Такими засадами є особистісні замовлення дітей і їх батьків. Ці замовлення постійно розвиваються, варіюються, в чому і простежується безперервна динамічність цієї ланки освіти, її нестандартність та варіативність. Особливість позашкільного навчально-виховного процесу прилягає у і проектуванні таких педагогічних методик та технологій, що могли б як найповніше допомогти дітям зорієнтуватися і самореалізуватися у складній багатогранній соціокультурній ситуації.

Позашкільна освіта та виховання здійснюється в закладах, які покликані сприяти соціальній адаптації особистості у реальному житті, у відкритій системі соціалізації і розглядається як найбільш демократичний та гнучкий засіб залучення сім'ї до співпраці у вихованні і розвитку дітей і підлітків. Вона передбачає самостійний вибір і використання її суб'єктами доступних для сприйняття різноманітних форм і методів навчально-виховного процесу: визначення форм і методик навчання та виховання, тематики наукових досліджень, навчально-виховних курсів та спецкурсів і послідовність їх опанування з урахуванням вікових особливостей, здібностей та інтелектуальних можливостей особистості.

Система позашкільної освіти та виховання базується на історично обумовлених традиціях виховання особистості, створених представниками різних національних спільнот України: суспільних та родинних цінностях, ідеях, поглядах, переконаннях, ідеалах і реалізується позашкільними закладами освіти, іншими закладами освіти у позаурочний час, дитячими молодіжними організаціями, творчими дитячими та молодіжними об'єднаннями за місцем проживання, на підприємствах, у різних організаціях та установах.

Головна мета позашкільної освіти та виховання - створення умов для творчого, інтелектуального, духовного та фізичного розвитку дітей та учнівської молоді у вільний від навчання час, підготовка підлітків до життя в умовах переходу до ринкової економіки при впровадженні якісно нових форм і методів організації позашкільної життєдіяльності підлітків, задоволення їх освітніх потреб шляхом залучення до науково-експериментальної, дослідницької, технічно-конструкторської, художньої, декоративно-прикладної, еколого-природничої, туристсько-красознавчої та інших видів творчості.

Організація позашкільної діяльності дітей та учнівської молоді є одним з резервів підвищення якості та інтенсивності вирішення завдань суспільства в галузі освіти. Основними завданнями позашкільної освіти та виховання є:

- формування суспільно-громадського досвіду особистості;
- розвитку, стимулювання та реалізації її духовного і творчого потенціалу;
- створення системи пошуку, розвитку і підтримки юних талантів і обдарувань для формування творчої та наукової еліти у різних галузях суспільного життя;
- залучення до особистісно значущих соціокультурних цінностей, потреб у яких не забезпечується системою базової освіти;
- задоволення її потреб у професійному самовизначенні;
- забезпечення соціально-педагогічного захисту неповнолітніх та організація їх дозвілля;
- розвиток психофізичних ресурсів, зміцнення здоров'я, підтримка високої працездатності протягом всього періоду навчання;
- виховання вольових якостей, формування активної життєвої позиції, здорового способу життя засобами фізичної культури та спорту.

Принципи позашкільної освіти та виховання

Гуманізація, що визначає пріоритет завдань творчої самореалізації особистості, її виховання, створення умов для вияву обдарованості і талантів дітей, формування гуманної особистості, людяної, доброзичливої, милосердної.

Єдність загальнолюдських і національних цінностей, що забезпечує у змісті навчально-виховного процесу органічний зв'язок і духовну єдність української національної культури з культурою народів світу; розвиток культури всіх національних меншин, що проживають на території України; сприяє усвідомленню пріоритетності загальнолюдських цінностей над груповими, клановими та класовими; визначає позашкільну освіту та виховання як важливий засіб національного розвитку й гармонізації національних і міжнаціональних відносин в Україні.

Демократизація, що передбачає автономію (самостійність) позашкільних закладів освіти різних типів та форм власності, інших центрів позашкільної освіти та виховання у вирішенні основних питань змісту їх діяльності, розвитку різноманітних форм співробітництва та партнерства всіх учасників педагогічної діяльності.

Науковість і системність, що полягає в забезпеченні оптимальних умов для розширення і поглиблення засобами освіти вагомих для кожної особистості, що навчається, об'єктивних законів, обґрунтованих понять і способів практичних дій в їх майбутній трудовій діяльності, а також забезпечення інтегруючої функції процесів навчання і виховання в умовах досягнення основної мети позашкільної освіти та виховання.

Безперервність, наступність та інтеграція, що забезпечує єдність всіх ланок освіти України, об'єднання зусиль позашкільних з іншими закладами освіти та різними організаціями; цілісність і наступність позашкільної освіти та виховання, спрямованої на поглиблення та конкретизацію освітнього процесу; набуття освіти упродовж всього трудового життя за умови, коли нові знання, уміння та навички базуються на раніше засвоєних та придбаних.

Багатоукладність та варіативність, що передбачає можливість широкого вибору змісту, форм і засобів освіти та виховання у вільний від навчання час, альтернативність у задоволенні духовних запитів особистості, її пізнавальних та інтелектуальних можливостей та інтересів: запровадження поліваріативності навчальних програм, поглиблення і розширення їх практичної спрямованості, диференціації та індивідуалізації навчально-виховного процесу: розвиток мережі державних та недержавних позашкільних закладів.

Добровільність та доступність, що передбачає право вибору та доступність у забезпеченні потреб особистості у творчій самореалізації, духовному самовдосконаленні, здобутті додаткових знань, умінь та навичок, підготовки до активної професійної та громадської діяльності.

Самостійність і активність особистості, що полягає у забезпеченні такої психолого-педагогічної атмосфери, яка сприяє виявленню, а також розвитку і реалізації учнями пізнавальної самостійності, творчої активності, прояву обдарованості і таланту у навчально-виховній діяльності та у позанавчальний час.

Гармонізація родинної і суспільної освіти та виховання, яка передбачає створення сприятливих умов для забезпечення добровільного партнерства і корисної, співпраці того, хто вчиться, його родини, а також держави, як рівноправних суб'єктів навчально-виховного процесу в позашкільних закладах; незалежності позашкільної освіти та виховання від політичних, громадських і релігійних організацій.

Практична спрямованість позашкільної освіти та виховання, що передбачає набуття учнями певних допрофесійних умінь і навичок, орієнтацію на трудову діяльність у ринкових умовах, їх розширення та розвиток, а також впровадження в життя за умов інтеграції з наукою і виробництвом.

У сукупності й взаємодії ці принципи орієнтують позашкільну освіту та виховання на забезпечення соціалізації і соціальної адаптації, єдності й взаємозв'язку з іншими соціокультурними системами на основі послідовності, взаємодії, інтеграції та диференціації освітньо-виховного впливу на особистість; сприяють успішному входженню її у суспільне життя, фізичному, духовному та інтелектуальному розвитку.

Основні напрями і зміст позашкільної освіти та виховання

Соціокультурний - передбачає допомогу дитині у визначенні свого статусу, як особистості, через включення її у систему соціальних відносин, зростання її престижу і авторитету, виконання різних соціальних ролей, раннє залучення до участі у вирішенні трудових, соціально-політичних, моральних проблем суспільства.

Художньо-естетичний - забезпечує художньо-естетичну освіченість та вихованість особистості, здатної до саморозвитку і самовдосконалення, формування її художньо-естетичної культури засобами кращих національних і світових культурологічних надбань, сприяє виробленню умінь примножувати культурно-мистецькі традиції свого народу.

Дослідницько-експериментальний - передбачає включення дітей і підлітків у науково-дослідну, пошукову діяльність, поширення наукових знань та їх перетворення в інструмент творчого освоєння світу.

Науково-технічний - спрямований на формування у дітей і підлітків техніко-технологічних знань, розширення їх політехнічного світогляду, задоволення потреб юної особистості у вдосконаленні освіти з основ інформатики та комп'ютеризації, конструкторської, експериментальної та винахідницької діяльності, реалізації здібностей шляхом пошуку та розвитку вмінь, навичок технічного моделювання, конструювання тощо.

Еколого-природничий - забезпечує оволодіння знаннями про навколишнє середовище (природне і соціальне) усвідомлення себе частиною природи та можливість постійного спілкування з нею; формування екологічної культури особистості, набуття навичок і досвіду вирішення екологічних проблем та передбачення можливих наслідків власної природоперетворюючої діяльності; залучення до практичної природоохоронної роботи, екологічної діяльності з збереженням навколишнього середовища.

Туристсько-краєзнавчий - передбачає залучення до активної діяльності у сфері туризму і краєзнавства, дослідництва та пошуку у сфері знань про комплексну генетичну картину життя певних територій, вивчення окремих географічних об'єктів і явищ соціального життя у природно-історичному аспекті, а також формування фізично здорової і духовно розвиненої особистості.

Фізкультурно-оздоровчий - забезпечує науково-обґрунтований об'єм рухової активності молоді, формування у неї навичок здорового способу життя як невід'ємного компоненту загальної культури особистості та оволодіння системою знань про людину, її повноцінний фізичний і духовний розвиток, формування фізичних здібностей, зміцнення здоров'я, гармонії духу і тіла.

Військово-патріотичний - забезпечує формування громадянина, виховання високих духовних якостей і патріотичних почуттів та глибокої громадянської відповідальності за долю українського народу та держави, підготовку молодого покоління до військової служби.

Дозвілєво-розважальний - передбачає організацію культурного дозвілля дітей та підлітків, спілкування з однолітками у різних формах ігрової та дозвілєво-розважальної діяльності, поліпшення психологічного здоров'я, зняття психічної та фізичної напруги.

Такі напрями діяльності мають створити умови для професійної орієнтації та самовизначення особистості, від формування стійких мотивів до самореалізації у професійній діяльності, підготовку молоді до змін професій, адаптації до ринкової економіки.

Виховання творчої особистості - пріоритет позашкільної освіти

Пріоритетною метою розвитку позашкільної освіти та виховання є сприяння становленню творчої особистості дитини, підлітка, молоді людини. Позашкільна освіта та виховання мають сприяти:

- творчій спрямованості особистості, усвідомлення нею значення передусім творчих, гуманістичних потреб, мотивів, цілей як провідних у її розвитку та життєдіяльності. (У мотиваційній сфері при вирішенні виховних завдань слід відкривати для дитини сенс творчого життя, головною складовою якого є пізнання оточуючого світу, його перетворення на краще, життєва самореалізація);

- розвитку творчих рис характеру, а саме: цілеспрямованості, ініціативності, допитливості, критичності розуму, самостійності, вимогливості, наполегливості, винахідливості, оригінальності, готовності до виправданого ризику, а також організованості, працелюбності, порядності, відповідальності тощо. (Вказані риси характеру мають формуватися як стійкі якості особистості, що визначають програму її поведінки, діяльності, активного творчого ставлення до себе, людей, праці, речей);

- творчій самосвідомості, що виявляється у самопізнанні та адекватній самооцінці. самоорганізації, самореалізації та самоудосконаленні, емоційній саморегуляції в екстремальних ситуаціях (Саме ці психічні здатності особистості перетворюють дитину на активного суб'єкта творчої діяльності та соціальної поведінки, який висуває власні цілі, ідеї, плани, програми тощо);

- розвитку творчих якостей інтелекту - логічного, діалектичного та цілісного сприйняття дійсності, спостережливості дослідника, творчої уяви і фантазії, інтуїції, уваги і пам'яті, що формуватиме вміння визначати і розв'язувати життєві задачі, розробляти творчі проекти тощо;

- постійному зростанню потенціалу творчої діяльності - бажання систематично здобувати нові знання у певній галузі, вмінню творчо їх використовувати, експериментувати, досліджувати, брати участь у вдосконаленні оточуючого середовища;

- формуванню психічних якостей творчої особистості, її темпераменту, властивостей нервової системи (чутливості, емоційності, пластичності, працездатності) та відповідного до них доцільного індивідуального стилю діяльності й поведінки, в процесі чого використовуються найкращі та коригуються слабкі (з точки зору вимог творчої діяльності) якості нервової системи конкретної дитини та підлітка;

- вихованню у дітей та підлітків здатності до творчого спілкування з діячами науки, техніки, культури, мистецтва, з більш розвиненими однолітками, вмінню вести діалог, висловлювати свою думку письмово тощо.

Структура позашкільної освіти та виховання

Структура позашкільної освіти та виховання включає в себе:

- позашкільні заклади освіти;

- інші заклади освіти як центри позашкільної роботи у позаурочний та позанавчальний час, а саме: середні загальноосвітні заклади, ліцеї, гімназії, навчально-виховні комплекси, професійно-технічні училища, технікуми, коледжі тощо;

- клуби та об'єднання за місцем проживання незалежно від форм власності та підпорядкування;

- культурно-освітні, фізкультурно-оздоровчі, спортивні та інші заклади, установи різних відомств;

- різні організації, фонди, асоціації.

Основний комплекс завдань позашкільної освіти та виховання виконують позашкільні заклади освіти різних типів: Палаці, центри, будинки, станції дитячої, юнацької творчості, учнівські та студентські клуби, дитячо-юнацькі спортивні й музичні школи, школи мистецтв, студії, бібліотеки, оздоровчі та інші заклади різної форми власності.

Орієнтовний перелік позашкільних закладів освіти досить широкий і гнучкий. Він забезпечує можливість подальшого вдосконалення мережі відповідно до сучасних вимог, актуальних потреб суспільства, дитячого та молодіжного середовища.

Відповідно до концепції, змісту та напрямів діяльності, матеріально-технічної бази, кадрового забезпечення, територіального розташування та особливостей соціуму позашкільні заклади освіти функціонують як комплексні або профільні. Пріоритети їх розвитку визначаються конкретними умовами і можливостями регіонів.

Відповідно до державного замовлення та віднесення до органу управління освіти визначається статус позашкільного закладу:

- державний;

- обласний;

- міський;

- районний.

Залежно від статусу встановлюється обсяг його діяльності як центру інформаційно-методичної та організаційно-масової роботи.

Позашкільні заклади освіти організують навчально-виховний процес у різновікових і різностатевих учнівських об'єднаннях, використовують при цьому різноманітні форми і методи групової, індивідуальної і масової роботи; реалізують зміст позашкільної освіти та виховання впровадженням гнучких програм і навчальних планів відповідно до 3-х рівнів навчання (початкового, базового і вищого), що відрізняє ці типи закладів від інших соціокультурних і виховних структур.

Центрами позашкільної освіти та виховання є також загальноосвітні школи, ліцеї, гімназії тощо в складі навчально-виховних комплексів, які забезпечують у специфічних умовах діяльності безперервність загальної середньої та позашкільної освіти та виховання учнівської молоді.

Основні завдання позашкільної освіти та виховання реалізується через спільну роботу з театрами, філармоніями, засобами масової інформації, в першу чергу, телебачення, радіо, газетами, журналами, громадськими дитячими та молодіжними організаціями, творчими дитячими та юнацькими об'єднаннями за місцем проживання, на підприємствах, фондами, асоціаціями, які разом з закладами освіти впроваджують державну політику в і галузі освіти і сприяють формуванню гармонійно розвиненої особистості.

Основні шляхи реалізації концепції

I. Науково-методичне та нормативне забезпечення позашкільної освіти та виховання

Система позашкільної освіти та виховання відповідно до вимог Закону України "Про освіту", Закону України "Про сприяння соціальному становленню та розвитку молоді в Україні" та Основ законодавства України про культуру базується на нових концептуальних засадах і вимагає переорієнтації змісту, форм і методів максимально відповідних сучасним вимогам.

Засобами досягнення цього є:

- розробка загальної стратегії розвитку державної системи позашкільної освіти та виховання, директивних та нормативних актів, що забезпечують умови діяльності позашкільних закладів освіти;
- програмно-методичне забезпечення позашкільного освітньо-виховного процесу, розробка різнорівневих, диференційованих та варіативних програм, навчально-методичних посібників, які допоможуть дитині, підлітку усвідомити свої можливості, оволодіти загальнолюдськими цінностями, професійно самовизначитися;
- розвиток і підтримка інноваційних педагогічних технологій, дослідницько-експериментальної роботи, педагогічного проектування, спрямованих на розробку сучасної моделі позашкільних закладів освіти;
- розробка тематичних освітніх програм, які сприятимуть оновленню змісту позашкільної освіти та виховання;
- створення умов для розвитку позашкільних закладів освіти інноваційних типів, які мають забезпечити індивідуально-особистісну основу позашкільної освіти та виховання і задовольнити запити конкретних дітей, використовуючи потенціал їх вільного від навчання часу;
- розробка наукових основ оновлення та реформування позашкільної освіти та виховання, створення наукових центрів: лабораторій, кафедр, кабінетів на базі провідних вітчизняних науково-дослідницьких установ та вищих навчальних закладів;
- висвітлення проблемних питань позашкільної освіти та виховання у засобах масової інформації, які сприятимуть подальшому підвищенню її престижу та ролі у формуванні особистості юних громадян України.

II. Кадрове забезпечення

Кадрове забезпечення передбачає:

- комплексне вивчення потреб в педагогічних кадрах позашкільних закладів освіти;
- залучення до цієї ланки роботи провідних спеціалістів різних професій. стимулювання їх діяльності;
- розробку міжгалузевої програми підготовки спеціалістів для роботи у позашкільних закладах освіти;
- створення системи перепідготовки та підвищення кваліфікації педагогічних кадрів цих закладів освіти;
- розробку нормативно-правової бази, яка забезпечить підвищення статусу та соціальної захищеності педагога позашкільного закладу освіти;
- створення регіональних та міжрегіональних програм, творчих лабораторій, експериментальних майданчиків;
- видання вітчизняного науково-методичного журналу з проблем позашкільної освіти та виховання тощо.

III. Організаційне забезпечення

Подальший розвиток позашкільної освіти та виховання вимагає впровадження заходів щодо:

- збереження та оптимізації мережі позашкільних закладів освіти різних типів і форм власності, зміцнення їх матеріально-технічної бази, сприяння становленню інших освітньо-виховних осередків позашкільної роботи, забезпечення адаптації діяльності позашкільних закладів освіти до роботи в нових економічних умовах.